

**ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ
ΓΟΥΜΕΝΙΣΣΗΣ , ΑΞΙΟΥΠΟΛΕΩΣ & ΠΟΛΥΚΑΣΤΡΟΥ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ**

**70 ΧΡΟΝΙΑ
ΑΠΟ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ*
(Ξερριζωμός και όρθόδοξη Πίστη)
ΑΘΗΝΑ 1992**

* Όμιλία κατά την έκδήλωση Μνήμης άλησμόνητων πατρίδων, την Κυριακή 13 Σεπτεμβρίου 1992, στην Αΐθουσα Τελετών Γυμνασίου Πολυκάστρου, μέ διοργανωτές τό Δημοτικό Κέντρο Πολιτισμοϋ και Πληροφόρησης Πολυκάστρου, τόν Σύλλογο Ποντίων Πολυκάστρου και περιχώρων «Οί Άκρίτες» και την Ένορία Αγίας Τριάδος Πολυκάστρου.

«Έσεϊς, βουνά τής Άγκυρας και τής Μικράς Άσίας
ποτέ σας μήν άνθίσετε, ποτέ μή λουλουδίστε,
για τό κακό πού πάθαμε στίς δεκατρείς τ' Αύγούστου (1).
Γιόμισαν τά βουνά κορμιά κι οί κάμποι παλληκάρια.
Κι άλλα παιδιά ν' αϊχμάλωτα, κι άλλα 'ναί λαβωμένα,
κι ένα παιδί άπ' τόν τόπον μας άλλων παιδιώνε λέει:
«Βλέπω, παιδιά, 'τοιμάζεστε στόν τόπο μας νά πᾶτε.
Ντουφέκι νά μή ρίξετε, τραγούδι μήν ειπήτε.
Κι' άν σᾶς ρωτήση ή μάνα μου κι' ό δόλιος μου πατέρας,
πέστε τους πώς παντρεύτηκα έδῶ μεσ' στην Τουρκία.
Πῆρα την πλάκα πεθερά, τή μαύρη γῆ γυναίκα,
δυό κυπαρίσια άγκαλιά στό μνήμα μου άπάνου» (2).

Μακάρι, ἀγαπητοί μου,
ἀγαπητοί πατέρες,
κ. Διευθυντά τῆς Νομαρχίας – ἐκπρόσωπε τοῦ κ. Νομάρχου
Κιλκίς,
κ. Βουλευτά,
κ.κ. Δήμαρχοι Κιλκίς, Πολυκάστρου καί Ἀξιουπόλεως,
κ.κ. Κοινοτάρχες,
κ.κ. Πρόεδροι τῶν Δημοτικῶν Συμβουλίων Κιλκίς καί Πολυκά-
στρου,
κ. Ἐπιτελάρχα,
κ. Ἀστυνομικέ Διευθυντά Κιλκίς,
κ. Διοικητά τῆς Πυροσβεστικῆς Ὑπηρεσίας Κιλκίς,
κ.κ. Πρόεδροι τῶν τοπικῶν Προσφυγικῶν Συλλόγων,
ἀγαπητοί μου Πολυκαστρινοί καί οἱ περίοικοι,

μακάρι ἡ ἱστορία νά ἦταν ἓνα ὄνειρο· νά ἔπαιρνε ἀντίστροφη πορεία ἢ νά σταματοῦσε στήν ἡμερομηνία ὀρόσημο: 2 Μαΐου 1919, ἡμέρα τῆς πολυπόθητης, ἀλλά καί πολύκλαυστης ἀπελευθερώσεως!

Ἀλλά ἡ τρισχιλιετής ἱστορία τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἴωνικῆς δωδεκάπολης, τῶν πρώτων φιλοσόφων καί τοῦ ἀποικισμοῦ, ἡ ἱστορία τῶν μεγάλων πρῶτο-χριστιανῶν Μαρτύρων καί τῶν μεγάλων Ἑλλήνων Πατέρων τῆς πίστες μας, ἡ ἱστορία τῆς δημιουργικῆς ἀπαντοχῆς καί τῶν πολλῶν ἐλπίδων, ναι, ἀχνογέλασε γιά λίγο στό πολύπαθο γένος μας, γιά τρία μόλις χρόνια· καί ἔπειτα, αὐτή ἡ μακραίωνη ἱστορία σκυλεύθηκε μέ τόν πιό βάρβαρο τρόπο, πού εἶχε γιά σύμμαχό του τούς ἐμπόρους τῶν ἐθνῶν καί τά συμφέροντά τους στήν Ἀνατολία (Μ. Ἀσία).

Γιά τόν Ἑλληνισμό πού ἐπέζησε τῆς 29ης Μαΐου 1453, ἡ 27η Αὐγούστου 1922 ἔμελλε νά εἶναι ἡ πιό τραγική ἐμπειρία. Οἱ ρίζες του, πού εἶχαν ἀπλωθεῖ ἐδῶ καί τρεῖς χιλιάδες χρόνια καί εἶχαν ἀποδώσει στόν πανανθρώπινο πολιτισμό πρωτόγνωρους κι ἀμίμητους καρπούς, ἐπρόκειτο νά ἀνασπασθοῦν ἀπό τά πατρογονικά ἐδάφη.

Ἄντι γιά τή μεγάλη ἰδέα «τῆς Ἑλλάδας τῶν πέντε θαλασσῶν (Ἰονίου, Αἰγαίου, Κρητικοῦ πελάγους καί Μαύρης θάλασσας, καί θάλασσας τοῦ Μαρμαρά) καί τῶν δύο ἡπείρων (Εὐρώπης, Ἀσίας)», ἡ Μικρασία ἔσβησε σάν ὄνειρο.

Χρέος ἱερό καί ἐθνικό ἐπιβάλλει νά ἐστιάσουμε τήν προσοχή μας στό ὀρόσημο τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς, 27 Αὐγούστου 1922. Τότε ἦταν Σάββατο, ἡμέρα τῶν κεκοιμημένων (σύμφωνα μέ τό ἐβδομαδιαῖο ἐκκλησιαστικό ἡμερολόγιο). Ἡμέρα τῶν κεκοιμημένων, ἀλλά καί τῶν ἑκατοντάδων χιλιάδων ἐθνομαρτύρων τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Α'

Ἄς πάρουμε, ὅμως, τά γεγονότα μέ τή σειρά.

Τήν 1η Μαΐου 1919, πρῶτος ὁ Μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος Καλαφάτης, πληροφορεῖται καί γνωστοποιεῖ στούς Σμυρναίους τήν εἴδηση τοῦ κατάπλου τῶν ἐλληνικῶν πολεμικῶν πλοίων, γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς εὐρύτερης περιοχῆς τῆς Σμύρνης. Τήν ἐπομένη, γονυπετής καί κλαίγοντας, ὑποδέχεται καί εὐλογεῖ τίς ἐλληνικές πολεμικές σημαῖες.

«Τό πλήρωμα τοῦ χρόνου ἦλθεν, γράφει στό Διάγγελμά του πρὸς τό λαό τῆς Σμύρνης ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος. Ἡ Ἑλλάς ἐκλήθη ὑπό τοῦ Συνεδρίου τῆς εἰρήνης νά καταλάβῃ τήν Σμύρνην, ἵνα ἀσφαλίσῃ τήν τάξιν. Οἱ ὁμογενεῖς ἐννοοῦσιν ὅτι ἡ ἀπόφασις αὐτῇ ἐλήφθη, διότι ἐν τῇ συνειδήσει τῶν διευθυνόντων τό Συνέδριον εἶναι ἀποφασισμένη ἡ ἔνωσις τῆς Σμύρνης μετά τῆς Ἑλλάδος» (3).

Βέβαια ὅπως ἀποδεδείχθηκε ἐκ τῶν ὑστέρων, οἱ Μεγάλες Δυτικές Δυνάμεις χρησιμοποίησαν τήν Ἑλλάδα ἐμφανῶς μέν, γιά νά τηρήσει τήν τάξη καί νά προστατεύσει τούς μειονοτικούς πληθυσμούς (μέχρι τήν ὑπογραφή τῆς τελικῆς συνθήκης εἰρήνης μέ τήν Τουρκία, μετά τόν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο)· ἀφανῶς δέ, χάριν τῶν δικῶν τους ἀντιμαχομένων συμφερόντων (οἱ-

κονομικῶν καί πολιτικῶν), ἐπειδὴ δὲν ἤθελαν νὰ ἀφήσουν αὐτὴν τὴν περιοχὴ στὰ χερια τῆς τότε συμμάχου Ἰταλίας.

Παράλληλα, ἡ ἀνάθεση στὴν Ἑλλάδα τῆς προσωρινῆς κατοχῆς τῆς ζώνης τῆς Σμύρνης ἦταν μιά ἐπιτυχία τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Βενιζέλου.

Ὡστόσο, ἀφενὸς ἡ πολιτειακὴ μεταβολὴ καὶ ἀναταραχὴ, ἡ ἐπικράτηση τῆς ἀντιπάλου παρατάξεως, ἡ ὀλέθρια διχόνοια καὶ ὁ διχασμὸς τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ (διαιώνια ἐθνικὴ κατάρρα καὶ αὐτοκαταδίκη), ὁ ἀσυλόγιστος καὶ ἀκριτικός μεγαλοϊδεατισμὸς, οἱ ἀλλεπάλληλες ἀλλαγές στὴ στρατιωτικὴ διοίκηση· καὶ ἀφετέρου ἡ ἄνοδος τῶν τούρκων ἐθνικιστῶν, ἡ ἔξαψη τοῦ λαϊκοῦ τουρκικοῦ ἐθνικισμοῦ, καὶ ἡ –ἐπὶ οἰκονομικοῖς ἀνταλλάγμασι– τελικὴ ὑποστήριξη τῶν Μεγάλων Δυνάμεων πρὸς τοὺς Τούρκους: ὀδήγησαν στὰ ἀποτρόπαια γεγονότα τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1922. Δηλαδή, στὴν ἀντεπίθεση τοῦ Κεμάλ Ἀτατούρκ, στὴν (ἄτακτη –ἄνευ σχεδίου– ἄνευ ὑποστηρίξεως) ὑποχώρηση τοῦ ἑλληνικοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος, στίς ἀπερίγραπτες φρικτὲς βιαιότητες κατὰ τοῦ ἄμαχου ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ καὶ στὸν ξερριζωμὸ του ἀπὸ τίς πατρογονικὲς ἐστίες.

Συγχωρῆστε μου αὐτὴν τὴν ἐκτενὴ ἀναφορὰ (ὄχι στὸν ξερριζωμὸ ὅπου θὰ ἔπρεπε νὰ περιοριστῶ), ἀλλὰ στὴν τραγωδία πού τὸν γέννησε, στή μεγαλύτερη ἐθνικὴ συμφορὰ! Ὁ χρόνος θεράπευσε τίς πληγές, ἀλλὰ οἱ οὐλές παραμένουν, καὶ ὁ πόνος ἀνανεώνεται μὲ νεοτέρα τραύματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Χρειάζεται νὰ ψηλαφοῦμε τίς οὐλές τῶν τραυμάτων, γιὰ νὰ θυμόμαστε τίς θυσίες τῶν ἡρώων μας, τῶν ἐκουσίων καὶ τῶν ἀκουσίων θυμάτων· γιατί «ὅποιος ξεχνάει τὸ παρελθόν, εἶναι καταδικασμένος νὰ τὸ ξαναζήσει» (4).

Μορφὴ–ὀρόσημο σ'αὐτὰ τὰ γεγονότα ἀναδείχθηκε ὁ Σμύρνης Χρυσόστομος. Στὴν ἱερὴ ἐθνομαρτυρικὴ μορφὴ τοῦ ἀνακεφαλαιώνει ὅλο τὸ δράμα τοῦ Μικρασιατικοῦ (καὶ τοῦ Ποντιακοῦ καὶ τοῦ Θρακικοῦ, ἂν θέλετε) Ἑλληνισμοῦ. Ἱεράρχης ἐξαιρετικῆς παιδείας, ἐνθέρμου ἐκκλησιαστικοῦ ζήλου καὶ ὑψηλοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος. Προκάλεσε πάμπολλες φορές τὴ μανία τῶν Τούρ-

κων, ἀνακλήθηκε ἐπανειλημμένα ἀπό τίς ἔδρες ὅπου ἀρχιερά-
τευε (ἀπό τή Δράμα ἀρχικά, καί ἀπό τή Σμύρνη ὕστερα, πρὶν ἐ-
πανέλθει γιά τό ὕστατο μυστήριον), ἀγωνίσθηκε γιά τά δίκαια
τοῦ γένους καί τοῦ ἔθνους, μέχρις ἐσχάτων.

Ἀξίζει νά προσεγγίσουμε τό ἦθος καί τό φρόνημα τοῦ ἱεροῦ
Ἀνδρός, ἀπό τά ἴδια του τά λόγια. Ἀναχωρώντας ἀπό τήν Πόλη
γιά τή Δράμα, νεοχειροτονημένος Μητροπολίτης σέ ἡλικία 35 ἐ-
τῶν, διαβεβαίωσε τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Ἰωακείμ τόν Γ΄:

«Ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ καί ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ θά ὑπηρετήσω τήν
Ἐκκλησία καί τό Γένος· καί ἡ μίτρα, τήν ὁποίαν αἱ ἅγιοι χεῖρες
σου ἐναπέθεσαν ἐπί τῆς κεφαλῆς μου, ἐάν πέπρωται νά ἀπο-
λέση ποτέ τήν λαμπηδόνα τῶν λίθων της, θά μεταβληθῇ εἰς ἀ-
κάνθινον στέφανον μάρτυρος ἱεράρχου» (5).

Ὅταν πληροφορήθηκε τήν ἀνάκλησή του ἀπό τήν ἐπαρχία
Δράμας, λόγω λυσσαλέας ἀντιδράσεως τῶν Βουλγάρων ἐθνικι-
στῶν, γράφει στόν Ἕλληνα Πρόξενο τῆς Κωνσταντινουπόλεως:

«Ζητῶ σταυρόν, μέγαλον σταυρόν, ἐπί τοῦ ὁποίου θά δοκι-
μάσω τήν εὐχαρίστησιν καθηλούμενος (καί μή ἔχων ἕτερόν τι
νά δώσω πρὸς σωτηρίαν τῆς ἡμετέρας λατρευτῆς πατρίδος) νά
δώσω τό αἶμα μου. Οὕτως ἐννοῶ – τά ἐπ’ ἐμοί – τήν ζώην καί
τήν ἀρχιερωσύνην» (6).

Καί ἔρχεται ἡ κρίσιμη ὥρα. Στενοί συνεργάτες τοῦ προτεί-
νουν νά ἀναχωρήσει. Ὁ Λατίνος ἀρχιεπίσκοπος ἐπιμένει νά τόν
διασώσει.

Ὅμως, ὁ Χρυσόστομος παραμένει, καί ἐπεξηγεῖ τή στάση του:

«Εἶμαι πενηντατεσσάρων ἐτῶν. Δίς ἐξωρίσθην καί πλειστά-
κις ὑπέμεινα τά πάνδεινα, ὄνειρευόμενος ἑλληνικήν καί ἐλευθέ-
ραν τήν δούλην πατρίδα. Ἡ πραγματοποίησις τοῦ ὄνειρου μέ
εὔρε παρήλικα μέν, οὐχί λευκότριχα ὅμως. Καί ἰδού, ἐπί τῶν
ἡμερῶν ἐμοῦ, τοῦ καυχωμένου ὅτι, ὅπου πατῶ, ἐκεῖθεν ἀπε-
λάυνεται ὁ Τοῦρκος, τό ὄνειρον, τό λαβόν σάρκα καί ὀστέα, ἐ-
ξαφανίζεται, διαλύεται, ἀποσυντίθεται· καί ἰδού, πρό τῶν πυ-

λῶν τῆς Σμύρνης, τῆς ἐλληνικῆς, οἱ σφαγεῖς. Θεέ μου! Οἶον καί θέαμα καί ἄκουσμα!

»Ἐγώ νά ἐγκαταλείψω τήν Σμύρνην καί τήν Μητρόπολιν μου; Ποτέ! Θά μέ καταδιώκη ἡ σκιά τοῦ ἱεροῦ Πολυκάρπου ὡς ἄνανδρον, καί τοῦ ἁγίου Γρηγόριου τοῦ Ε' ὡς ἀνάξιον διάδοχόν του. Εἶθε μόνον νά ἠξιούμην τάχιστα νά ἐνωθῶ μετ' αὐτῶν, καθ' ὃν καί ἐκεῖνοι τρόπον. Διότι, ζῶν, οὐδέν πλέον ἔχω νά ἐλπίζω. Θνήσκων, ἴσως ἐνισχύσω καί ἄλλους, ἵνα μένωσι πιστοί εἰς τό καθῆκον. Ἴσως, τό αἷμα τό ὁποῖον θά χύσῃ ἄφθονον ὁ σφαγεύς, ἴσως φωτίσῃ τόν νοῦν τῶν Ἰσχυρῶν τῆς γῆς καί κατανοήσωσιν, ὅτι ὁ Ἑλληνισμός δέν εἶναι ἀνάξιος ζωῆς καί ἐλευθερίας. Θά μείνω, λοιπόν. Καί προσμένω ἀταράχως ὅ,τι ἡ θ. Πρόνοια μου ἐπιφυλάσσει» (7).

Ἦταν ἡ ἔσχατη πράξη ἀρχιερατικῆς καί ἐθνικῆς συνέπειας, μετά ἀπό τίς ἀπεγνωσμένες προσπάθειές του πρὸς τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη, πρὸς τήν ἐλληνική κυβέρνηση, πρὸς τόν αὐτοεξόριστο Ἐλευθέριο Βενιζέλο, πρὸς τόν Πάπα, πρὸς τοὺς Προξένους τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, γιά νά περισωθεῖ ὅ,τι ἦταν δυνατόν νά περισωθεῖ. Τέλεσε τήν τελευταία Λειτουργία στό Ναό τῆς Ἁγίας Φωτεινῆς, μίλησε γιά τελευταία φορά στά πλήθη καί, τήν ἴδια μέρα, ἔγινε κυριολεκτικά ἔρμαιο τοῦ φανατισμένου τουρκικοῦ ὄχλου. Τόν βασάνισαν, τόν διαπόμευσαν, τόν κατακρεοῦργησαν. Ἦταν τό σύμβολο τῆς ἀδούλωτης ἐλληνικῆς ἀντιστάσεως τῶν πέντε αἰώνων, καί δέχθηκε πάνω του συσσωρευμένη τήν ἀγριότητα τοῦ τουρκικοῦ ἐθνικισμοῦ.

Ἦταν ὁ πρῶτος, ἀλλά ὄχι καί ὁ μόνος. Τόν ἱερέα Μελέτιο τόν σταύρωσαν σ' ἓνα πεῦκο. Τόν ἱεροδιάκονο Γρηγόριο τόν ἔκαψαν ζωντανό. Τόν παπα – Ἰάκωβο Ἀρχοντζάκη καί τόν ἀρχιμανδρίτη Ματθία τοὺς ἀνασκολόπισαν (τοὺς σούβλισαν).

Τόν Μητροπολίτη Μοσχονησίων Ἀμβρόσιο τόν πετάλωσαν καί, μετά, τόν κατακρεοῦργησαν.

Ὁ Μητροπολίτης Κυδωνιῶν Γρηγόριος, ἀφοῦ προέπεμψε χιλιάδες γυναικόπαιδα καί γέροντες πρὸς τήν ἐλεύθερη Ἑλλάδα,

παρέμεινε λάφυρο τοῦ ἱεραρχικοῦ του χρέους καί ἐτάφη ζωντανός, ἐνῶ δεκάδες κληρικοί του ἐκτελέστηκαν.

Ὁ Ἐπίσκοπος Ζήλων Εὐθύμιος ξεψύχησε στίς φυλακές μετά ἀπό ἀνήκουστα βασανιστήρια σαράντα ἡμερῶν, ἐνῶ ὁ Πρωτοσύγκελλός του ἀρχιμανδρίτης Πλάτωνας Αἰβαζίδης ἀπαγχονίστηκε.

Ὁ Μητροπολίτης Ἰκονίου Προκόπιος πέθανε ἀπό τά βασανιστήρια στίς φυλακές.

Ἐκατοντάδες κληρικοί εἶχαν ἀνάλογο φρικτό τέλος (8).

Ὅλοι αὐτοί καί ἄλλοι ἄγνωστοι ἐθνομάρτυρες Ἱερωμένοι πιστοποιοῦν τόν ἐθναρχικό ρόλο τῆς Ἐκκλησίας, ἀνά τούς αἰῶνες. Συνεχίζουν μιά μακραίωνη ἐκκλησιαστική παράδοση, πού ἤθελε τούς ἐκκλησιαστικούς ποιμένες μιμητές τοῦ Καλοῦ Ποιμένος στή θυσία «ὑπέρ τῶν προβάτων».

«Ὡσπερ κριοί ἐπίσημοι ἐκ μεγάλου ποιμνίου» (9), οἱ ποιμνάρχες καί οἱ ἱερεῖς μοιράστηκαν τό μαρτυρικό τέλος χιλιάδων Ἑλλήνων, πού ἔπесαν βορά τῆς πιό ἀπάνθρωπης ἐκδικητικῆς μανίας βαρβαρικῶν στιφῶν, πού ἐπινοοῦσαν τίς πιό ἀνήκουστες μεθόδους ἀνομολόγητων ἐγκλημάτων.

Ἡ Μικρασιατική γῆ, θέατρο διαπάλης λαῶν καί ἀλλεπάλληλων κατακτητικῶν καί φονικῶν ἐπιδρομῶν, ὡστόσο ποτέ ἄλλοτε δέν σπάρθηκε μέ τέτοια σπονδή, κόλαφο στά ἀνάληγτα συμφέροντα τῶν Μεγάλων καί στά ἀσύγγνωστα (ἀσυγχώρητα) λάθη καί ὀλέθρια ἐθνικά μας πάθη.

«Ἄγνοοῦνται ἓνα ἑκατομμῦριο ἄτομα! (ἐπισημαίνει σέ πρόσφατη ἀναφορά του τό Κέντρο Ἑρεῦνης καί Μελέτης Ἑλληνισμοῦ). Τί ἀπέγιναν ; Οἱ πρόσφυγες τό γνωρίζουν καλά.

»Ἐπесαν θύματα τοῦ τουρκικοῦ βαρβαρισμοῦ. Σφαγιασθήκαν, κρεμάσθηκαν, λυντσαρίσθηκαν, ἐτάφησαν ζωντανοί ἢ πέθαναν ἀπό σκόπιμες ταλαιπωρίες στά τάγματα ἐργασίας καί στίς ἀτελείωτες ἐξοντωτικές πορεῖες τῶν ὁμήρων καί αἰχμαλώτων, μόνο καί μόνο ἐπειδὴ ἦταν Ἑλληνες! Στήν πιό καλή περίπτωση ἐκτελέσθηκαν μέ τυφεκισμό...

»'Επιβάλλεται νά ζητήσουμε διεθνή αναγνώριση τοῦ ἑλληνικοῦ ὀλοκαυτώματος πολύ μεγαλύτερου ἀπό τό ἰσραηλιτικό», καταλήγει ἡ ἀναφορά (10).

Β'

Δέν ἔσβησε, ὅμως, ὁ Ἑλληνισμός.

«Ὁ κόκκος τοῦ σταριοῦ ἀποκορυφώθηκε καί ἔδωσε καρπό, ὅταν ἡ γῆ πού τόν ἔθρεψε εἶχε πιά ἀπολεσθεῖ» (11).

Οἱ Ἐκκλησίες – Λυχνίες τῆς Ἀποκαλύψεως δέν σβήνουν· «μετακινοῦνται». Μετακινοῦνται ἀπό τό λυχνοστάτη τῆς ἁγιομάνας Μικρασίας, γιά τήν προαιώνια μητροπολιτική γῆ. Ἀφήνοντας πίσω τους «τό θεό τῆς Ἀσίας, ἓνα θεό μέ δυνατά ζυγματικά, μέ τό χαντζάρι τῆς σφαγῆς στό σελάχι» (12), ἓνα θεό πολιτιστικής παρακμῆς καί μιζέριας.

Ἡ νεότερη Ἑλλάδα (ἡ ὁποία μέ τό διχασμό της ἔγινε μιά ἀπό τίς αἰτίες τοῦ ξερριζωμοῦ) ἀναμφισβήτητα ὀφείλει πάρα πολλά καί σ' ἐκείνους πού ἀπέμειναν ἐκεῖ, λείψανα μιᾶς μακραίωνης ἱστορίας, καί σ' ἐκείνους πού (ὄντες κρυπτοχριστιανοί) συνεχίζουν τή σταυρωμένη ἱστορία τῆς Ρωμοσύνης στίς ἀλησμόνητες πατρίδες, ἀλλά καί σ' αὐτούς προπαντός πού ἦρθαν καί μᾶς ἔφεραν τό «βίος» τῆς καρδιάς τους...

Ὁ ξερριζωμός λειτούργησε ὡς «μετακένωση» δυναμισμοῦ καί δημιουργίας.

Ἐκείνη ἡ φρικτή καταστροφή αἰμοδότησε τό σῶμα τῆς Μητροπολιτικῆς Ἑλλάδος μέ νέο αἷμα, γεμάτο πίστη στήν παράδοση καί εὐσέβεια καί ἀλκή δημιουργική. Ἀπό τή μιά ἡ συμφορά, ἀπό τήν ἄλλη ἡ ἀνανέωση.

«Τό προσφυγικό αἷμα ἔχει –φαίνεται– ἕξοχες ιδιότητες» (13).

Καί τό λέμε αὐτό, ἀναλογιζόμενοι το πῶς ἦρθαν οἱ πρόσφυγες καί τό τί δημιούργησαν.

Τό πῶς ἦρθαν οἱ πρόσφυγες (οἱ πατεράδες καί οἱ παπποῦδες σας, ἴσως καί πολλοί ἀπό σᾶς, ἄς ἀφήσουμε νά μᾶς τό διαζωγραφίσει μιά λογοτεχνική γραφίδα:

«Ἐνάμισι ἑκατομμύριο ἀγωνίες καί οἰκονομικά προβλήματα ξεμπάρκαραν στό φλούδι τῆς Ἑλλάδας, μέ θλιβερή ταμπέλα κρεμασμένη στό στῆθος: "Πρόσφυγες"! Ποῦ ν' ἀκουμπήσουν οἱ πρόσφυγες; Τί νά σκεφτοῦν; Τί νά ξεχάσουν; Τί νά πράξουν; Ποῦ νά δουλέψουν; Πῶς νά ζήσουν;

»Τρέμαν ἀκόμα ἀπ' τό φόβο. Τά μάτια τούς ἦταν κόκκινα ἀπ' τό αἰμάτινο ποτάμι τῆς κόλασης πού διάβηκαν. Καί σάν πάτησαν σέ στέρεο ἔδαφος, μετρήθηκαν νά δοῦν πόσοι φτιάσανε καί πόσοι λείπουν. Κι οἱ ζωντανοί δέν τό πιστεύανε, μόνο ἄπλωναν τά χέρια τους στό κορμί τους καί τό ψάχναμε, γιά νά βεβαιωθοῦνε πῶς δέν ἦταν βρυκόλακες.

»Καί ψάχναν καί γιά τήν ψυχή τους, νά δοῦν ἄν ἦταν στή θέση της. Μ' αὐτή ἦταν ἄφαντη. Εἶχε μείνει πίσω στή πατρίδα, κοντά στούς ἀγαπημένους νεκρούς καί στούς αἰχμάλωτους, κοντά στά σπιτάκια, στά χωράφια, στίς δουλειές...» (14).

Ἔτσι ἦρθαν ἐνάμισι ἑκατομμύριο ψυχές, μέ τήν κρυφή ἐλπίδα καί μέ τό ὄνειρο κάποιοι, πῶς ἴσως κάποτε ξαναγυρνοῦσαν.

Ἀλλά «ἔσπειραν» κι ἐδῶ νέους κεκοιμημένους, καί ἀνάστησαν νέες ζωές, καί ρίζωσαν.

Ἄφησαν πίσω τους τό βίος τους, ὅ,τι ἀπέμεινε ἀπό τή μανία, καί ἔστησαν τή Νέα Σμύρνη καί τή Νίκαια, τή Νέα Φιλαδέλφεια καί τό Νέο Ἡράκλειο στήν Ἀττική, τή Νέα Ἴωνία στό Βόλο, τή Νεάπολη, τά Νέα Μουδανιά, τή Νέα Κρήνη στή Θεσσαλονίκη (στήν πρωτεύουσα τῶν προσφύγων), τή Νέα Καρβάλη καί τή Νέα Ἡρακλείτσα στήν Καβάλα, τή Νέα Μάκρη στήν Ἀλεξανδρούπολη...· μέ δυό λόγια, ἔστησαν τή νέα ζωή τους καί συνάμα σφράγισαν μιά νέα σελίδα στή νεοελληνική ἱστορία.

Πάλι ἡ Ἐκκλησία μέ πρόσφυγες κληρικούς, μέ ἅγιους πνευματικούς πατέρες, στήριξε τήν καινούρια ζωή τους.

Οἱ μικρασιάτες καί οἱ πόντιοι καί οἱ θρακιῶτες καί οἱ ἀνατολικορωμιλιῶτες πρόσφυγες κατόρθωσαν νά ἀναπνεύσουν καί νά ξαναδημιουργηθοῦν, μέ τό δυναμισμό τόν ἐθνικό καί τόν ἐκκλησιαστικό πού συναποκόμισαν ἀπό τίς πατρογονικές τους ἐστίες.

Ἐγκατάσπαρτα σ' ὅλη τήν ἐλληνική ἐπικράτεια, τά ἱερά σεβάσματα τοῦ προσφυγικοῦ ἐλληνισμοῦ (ἱερά λείψανα καί ἄγιες εἰκόνες), φανερώνουν τό ἦθος του, τήν βαθειά του πίστη καί τήν πεμπτουσία τοῦ δυναμισμοῦ του.

Σ' αὐτόν τό δυναμισμό θά σταθοῦμε γιά λίγο, ἀνιχνεύοντας τήν κυριότερη συνιστώσα του.

Κι αὐτή δέν ἦταν ἡ μοιρολατρική ἀποδοχή τῶν τετελεσμένων καί ἡ ἀνάγκη αὐτοσυντηρήσεως καί ἐπιβιώσεως στίς νέες συνθηκικές καί συγκυρίες. Δέν ἦταν ἀπλῶς ἡ κληρονομημένη δημιουργικότητα τῶν προσφύγων, στόν οἰκονομικό καί τόν πολιτιστικό τομέα (μιά δημιουργικότητα, πού τήν ἐπέβαλε ἡ ἀνάγκη τῆς ὀριοθετήσεως ἀπό τούς ἐπικυρίαρχους Ἀνατολίτες). Δέν ἦταν ἀπλῶς αὐτά, διότι τότε θά εἶχαμε ἄλλου εἴδους ὀργάνωση τῶν προσφυγικῶν κοινοτήτων.

Πιστεύω ὅτι ἡ κυριότερη συνιστώσα τοῦ προσφυγικοῦ δυναμισμοῦ ἦταν ἡ ὀρθόδοξη πίστη· ὄχι ὡς ἰδεολογία, ἀλλά ὡς βίωμα καί πρακτική ζωή, ὡς ἦθος καί βιοθεωρία, ὡς ἔθιμο καί κοινωνικές συνήθειες.

Καταρχήν, τή μνήμη τους ἀνάδευαν οἱ ἑκατόμβες τῶν ἐθνομαρτύρων, μέ πρωτοστάτες τούς ἱεράρχες καί τούς ἱερεῖς. Οἱ ποιμένες τους εἶχαν προσυπογράψει μέ τό αἷμα τῆς καρδιάς τους ἀμετάκλητα τή λαμπρή παράδοση τοῦ ἐλληνικοῦ ράσου, πού αὐτοθυσιάζεται. Δέν ἦταν μόνο ἱεράρχες, ἀλλά καί ἔθναρχες, «προκινδυνεύοντες τῆς πίστεως, ἀλλά καί τοῦ ἔθνους». «Παράδοσις τοῦ ἐλληνικοῦ κλήρου, ἀλλά καί καθῆκον τοῦ καλοῦ ποιμένος εἶναι νά παραμείνη στίς τραγικές στιγμές τοῦ ποιμνίου του κοντά του», δήλωνε κατηγορηματικά ὁ Σμύρνης Χρυσσοτομος (15).

Οἱ πρόσφυγες, λοιπόν, διατήρησαν καί διατηροῦν ὀλοζώντανό τό παράδειγμα ἐκείνων τῶν ἱερῶν μαρτυρικῶν μορφῶν, πού εἶχαν μείνει «πιστοί ἄχρι θανάτου». Εἶχαν παράδειγμα βιωμένης πίστεως. Γνώριζαν, μέ ἄλλα λόγια, τί σημαίνει ὀρθόδοξη πίστη, ποιὰ εἶναι ἡ ἀξία καί ἡ μοναδικότητά της.

Γνώριζαν, γιατί γιά κείνους ἡ πίστη δέν σήμαινε λίγες ὥρες ἐκκλησιασμοῦ τίς μεγάλες μέρες· ἦταν ἄξονας ζωῆς, ὑπόθεση καθημερινοῦ βίου.

Θά μοῦ ἐπιτρέψετε νά σᾶς μεταφέρω διά λόγου τό παράδειγμα ἑνός ἀπό τούς σύγχρονους Ἁγίους, τοῦ ἁγίου Ἀρσενίου τοῦ Καππαδόκη, πού ἦταν ἡ ψυχή τοῦ Φαρασιώτικου Ἑλληνισμοῦ, ἑνός συγκροτήματος ἕξι ἐλληνικῶν χριστιανικῶν χωριῶν στήν καρδιά τῆς Καππαδοκίας.

«Ἦταν περίπου εἰκοσιέξι ἐτῶν, τό 1866, ὅταν κοινοβίασε στήν Ἱερά Μονή Φλαβιανῶν (Ζίν-τζι-Ντερέ)... Δυστυχῶς ὅμως δέν χάρηκε πολύ τήν ἡσυχία του ὁ Ἀρσένιος, διότι ἐκείνη τήν ἐποχή εἶχαν ἀνάγκη μεγάλη ἀπό δασκάλους, καί ὁ Μητροπολίτης Παῖσιος Β' τόν χειροτόνησε Διάκο καί τόν ἔστειλε στά Φάρασα, γιά νά μάθη γράμματα στά ἐγκαταλελειμμένα παιδιά!...Μέχρι τό τριακοστό ἔτος τῆς ἡλικίας του δίδασκε σάν Διάκος. Μετά χειροτονήθηκε στήν Καισάρεια πρεσβύτερος... Ἄρχισε πιά ἡ πνευματική του δράση νά γίνεται μεγαλύτερη καί νά ἀπλώνη. Χρειάσθηκε ἀκόμη νά κάνη καί ἐράνους σέ γειτονικά χωριά καί σέ μακρινές πόλεις. Ὁ μεγαλύτερός του σκοπός μέ τούς ἐράνους ἦταν νά ἔρχεται σέ ἐπαφή μέ τούς Ἑλληνες Χριστιανούς, πού ζοῦσαν ἀνακατεμένοι σέ χωριά μαζί μέ τούς Τούρκους, καί νά τούς τονῶν ἐκεῖνα τά δύσκολα χρόνια. Αὐτό πού βοήθησε δέν ἦταν τά ἐνισχυτικά του λόγια μόνο, ἀλλά τά θαυμαστά ἔργα πού ἔβλεπαν νά κάνη ὁ π. Ἀρσένιος, διότι εἶχε ἀφθονη τήν θεία Χάρι καί θεράπευε τίς ψυχές καί τά σώματα τῶν πονεμένων ἀνθρώπων» (16).

Ἡ Ἐκκλησιαστική ζωή καί διακονία στίς ἀλησμόνητες πατρίδες τρεφόταν ἀπό τή παράδοση τήν Πατριαρχική, τήν ὀρθόδοξη, αὐτήν πού κράτησε ἐπί αἰῶνες ἀδούλωτη τήν ψυχή τοῦ γένους. Κι αὐτό ἦταν κάτι τό ἐντελῶς διαφορετικό ἀπό τό κύμα προτεσταντισμοῦ πού ἔφερε εἰσαγόμενο ἡ Ὄθωνική ἀντιβασιλεία στήν Ἑλλάδα, μέ τήν καταστροφή τῶν Μοναστηριῶν, τή διοικητική ὑπαγωγή στόν πολιτειακό ἄρχοντα, τό νόθο ἐκσυγχρονισμό καί τήν ὑποτίμηση πρὸς τίς μορφές τῆς ὀρθόδοξης παραδοσιακῆς λαϊκῆς εὐσέβειας.

Γιά τόν πρόσφυγα ὁ παπάς ἦταν σύμβολο ἱερό· ἔτσι εἶχε μάθει ἀπό τήν «πατρίδα». Τό ράσο ἦταν ὁρατό σημάδι τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ, πού νοημάτιζε τίς ὁμορφες καί τίς θλιβερές στιγμές τῆς οἰκογενειακῆς καί τῆς κοινωνικῆς ζωῆς· ἀλλά ἦταν καί τά σπάργανα τοῦ γένους.

Καί ἡ ἐκκλησία ἦταν τό κέντρο ἀναφορᾶς, ὀργανώσεως, ἀναπτύξεως τῆς πολιτιστικῆς ζωῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ ἐκκλησία ὄχι μόνο ὡς ἱερατεῖο, ἀλλά ὡς σῶμα Χριστοῦ, κλῆρος καί λαός. Οἱ Ἐκκλησιαστικές γιορτές ἦταν συνάμα καί ἐθνικές γιορτές. Ἐκκλησία καί σχολές λειτουργοῦσαν συμπληρωματικά καί διέσωζαν τά ζώπυρα τοῦ ἔθνους.

Ὅλα αὐτά ἀποτελοῦσαν βιώματα, ἀντίληψη καί τρόπο ζωῆς. Ἀποτελοῦσαν τήν ψυχή τῆς ψυχῆς τους, δέν μποροῦσαν, λοιπόν, οἱ πρόσφυγες πάρα νά ὀργανωθοῦν καί πάλι σέ σχέση καί ἀναφορά μέ τήν ἐκκλησιαστική ζωή, μέ τίς ἐκκλησιαστικές γιορτές, μέ τά πατρογονικά σεβάσματα.

Ἦρθαν πτωχοί, σχεδόν γυμνίτες. Τό μόνο πού φρόντισαν ἀπαραίτητα νά φέρουν ἦταν ἡ ψυχή τῆς ψυχῆς τους: τά ἱερά καί τά ὅσια. Ὅσοι μποροῦσαν μετέφεραν ὅτιδήποτε κινητό ἀπό τήν σκευή τῆς Ἐκκλησίας: τέμπλα, ἄμβωνες, δεσποτικά, στασίδια, εἰκόνες ἱερές, κανδηῆλες, ἀσημοχρυσωμένα δισκοπότηρα, Εὐαγγέλια, ὅλα ἔργα ἀμίμητης λεπτοτεχνουργίας, ἀξιόμητης πίστεως καί εὐλάβειας.

Καί προπάντων, τά ἱερά των Ἁγίων λείψανα, Ἁγίων καί Μαρτύρων πού εἶχαν διαποτίσει ἀνά τούς αἰῶνες μέ τό αἶμα ἢ μέ τό

δάκρυ τά πατρογονικά έδάφη, καί τώρα πιά καθαγιαζούν μέ τά άγια λείψανά τους τή νέα γη. Εΐναι ο άγιος Ίωάννης ο Ρωσος στό Νέο Προκόπι, ο άγιος Γεώργιος από τή Νεάπολη ο νεοϊερομάρτυρας στόν Περισσό, ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος στή Νέα Καρβάλη, οι άγιοι Πέντε Μάρτυρες στήν Καβάλα, ο άγιος Έλευθέριος στή Νέα Ίωνία στήν Άθήνα, καί πλήθος τιμημάτων ιερών λειψάνων άλλων Αγίων.

Ήταν τά άπαραίτητα για να θεμελιώσουν καινούριους Ναούς, καινούριες Ένορίες, καινούριες έκκλησιαστικές κοινότητες, που να θυμίζουν όμως παλιές ιερές στιγμές και όμορφα πανηγύρια και γιορτές περίλαμπρες.

Γι' αυτό και τά νέα αυτά προσκυνήματα γίνονται κέντρα αναφοράς και πόλοι έλξεως του προσφυγικού στοιχείου: ή Παναγία Σουμελά στήν Καστανιά, ή Ρευματοκρατοΐσα στή Γέφυρα, ή Φανερωμένη στή Νέα Μηχανιώνα (Θεσσαλονίκη), στή Νέα Άρτάκη (Εϋβοία) και στή Νέα Ήρακλείσα (Καβάλα), ή Άγία Φωτεινή στή Νέα Σμύρνη, ή Εύαγγελίστρια στή Νέα Ίωνία Βόλου...

Άς αφήσουμε τους ίδιους τους πρόσφυγες να μάς ζωντανέψουν εκείνο τό ιστορικό, μέσα από τις πονεμένες αναμνήσεις τους:

«Τίποτε πιά δικό μας δεν είχαμε... Στήν Έκκλησία μας, στόν Ταξιάρχη μας - άλλη Έκκλησία σαν τον Ταξιάρχη μας δεν ήταν στήν Άνατολή - κάναμε τήν τελευταία μας Λειτουργία. Έπειτα όλοι μαζί, γυναΐκες, άντρες, παιδιά, τήν έκκλησία μας άδειάσαμε. Τίς μεγάλες εικόνες τίς κατέβασαν από ψηλά οι άνδρες. Τίς μικρές εικόνες τίς παίρναμε έμεις στα σπίτια μας. Κάψαμε τίς παλιές εικόνες, να μή μείνουνε στα χέρια των Τούρκων. Έπειτα μαυρίσαμε γύρω γύρω τίς εικόνες που ήταν ζωγραφισμένες στα ντουβάρια, να μήν τίς αφήσουμε κι αυτές στους Τούρκους... Μόνο ψηλά, στό θόλο, ο Παντοκράτορας έμεινε και μάς έβλεπε. Έτσι μαυρισμένη σαν τήν είδαμε τήν έκκλησία μας, όλοι κλαίγαμε. Ή μάνα μου τραβοΐσε τά μαλλιά της...

»Οἱ φτωχοὶ ἀπὸ μᾶς φύγανε πρῶτοι, μέ λεφτά τῆς ἐκκλησίας. Ἐμεῖς 15 Αὐγούστου - 1924 ἦτανε - κοινωνήσαμε στοῦ παπαδιοῦ τό σπίτι, δέν εἶχαμε πιά ἐκκλησία, καί 17 Αὐγούστου βγήκαμε στό δρόμο...»

«Ἄμάν, πολλά τραβήξαμε! Δέν τά παίρνουνε τά βιβλία σου!» (17).

Τί σημαίνουν ὅλα αὐτά;

Ἵτι ἡ Ἐκκλησία ἦταν ἡ ζωή καί ἡ συνεκτική δύναμη καί τό ἐνοποιό κέντρο ἀναφορᾶς τοῦ ξερριζωμένου Ἑλληνισμοῦ.

Καί ὅτι ὅλα αὐτά, πού συνιστοῦσαν τό «βίος τῆς καρδιάς τους», ἦταν τά πρῶτα -ἴσως καί τά μόνα- πού θέλησαν νά τά διασφαλίσουν καί νά τά συναποκομίσουν.

Ἡ πίστη ἡ ὀρθόδοξη τους κράτησε Ἑλληνες, ἀκόμη κι ὅταν σέ κάποιες περιοχές ἀναγκάστηκαν νά ἀλλάξουν τή γλώσσα τους. Αὐτή ἡ πίστη τοῦ Χριστοῦ ἦταν τό καλύτερο κομμάτι ἀπὸ τό «εἶναι» τους, τό πιά ἀύθεντικό καί ἀμόλυντο, τό κύριο συστατικό τῆς πνευματικῆς καί πολιτιστικῆς ἰδιοσυστασίας τους. Καί ὅλα ἐκεῖνα τά σεβάσματα τῆς θείας λατρείας καί τῆς σχέσεως μέ τήν Παναγία καί τούς Ἁγίους ἀποτελοῦσαν τά ὀρατά σημεῖα ὀργανικῆς συνδέσεως τοῦ προσφυγικοῦ Ἑλληνισμοῦ μέ τόν Θεό τόν ζῶντα, τόν Θεό τῶν πατέρων του, τόν Θεό τῶν Ἁγίων του. Ἀποτελοῦσαν τά πιστοποιητικά τῆς χριστιανικότητος καί τῆς ἐλληνικότητός τους.

* * *

Κι ὄχι μόνο αὐτό. Ἡ Ἐκκλησία τοὺς ἐνέπνεε τή βαθιά φιλαδελφία καί ἀλληλεγγύη ἐκεῖνες τίς δύσκολες ὥρες. Ὅπως προαναφέραμε, οἱ πιά φτωχοὶ μεταφέρονταν μέ τά χρήματα τῆς Ἐνορίας, ἀπὸ τό κοινό -θά λέγαμε- ταμεῖο. Ἡ ἀνάγκη δέν τοὺς σκλήρυνε τήν καρδιά, γιατί εἶχαν ζυμωθεῖ μέ τήν ἀγάπη καί τήν ἀδελφосύνη. Δέ φρόντιζαν νά κρατήσουν οἰκονομίες γιά ἀτομική χρήση, μπροστά στήν κοινή ἀνάγκη.

Θυμοῦμαι μέ συγκίνηση ἕνα μακαριστό πιά ἱερέα, τόν παπα-Ἰωακείμ τόν Καρατζίδη, ἀπό τή Σεμένδρεια, πού τόν πρόλαβα στήν Καβάλα, ὅταν ὑπηρετοῦσα ὡς ἱεροκήρυκας. Λαϊκός τότε, τό 1924, μέ δικά του ἔξοδα φρόντισε γιά τή μεταφορά τῶν ἱερῶν λειψάνων τῶν ἀγίων Πέντε Μαρτύρων, καθῶς καί μιᾶς Μοναχῆς καί τῶν ἀδελφῶν της πού ἦταν προσμονάριοι στήν ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Λουκίας. Κι ὅταν χρειάστηκε νά καταβληθοῦν χρήματα γιά κάποιους πτωχότερους, προθυμοποιήθηκε νά τά καταβάλει, ἀδιαφορώντας γιά τό ἀτομικό συμφέρον.

Ἡ πίστη, πρέπει νά τό ποῦμε ἤδη, ἦταν ἡ μόνη παρηγοριά τους, ἡ μόνη ἄμεση καί λυτρωτική καί ἀναστάσιμη διέξοδος στό βαρύτατο σταυρό τοῦ ξερριζωμοῦ καί τῶν ἀναριθμῆτων ταλαιπωριῶν πού αὐτός συνεπαγόταν.

Χρειαζόταν μεγάλη ὑπομονή καί ἐγκαρτέρηση, γιά νά παλέψουν μέ τήν ἀνέχεια καί τή δυστυχία, μέ τίς ἐπιδημίες καί τό θάνατο. Ἦσαν τά κύρια πρόσωπα τῆς τραγωδίας, καί ἡ δικαίωση δέν φαινόταν πουθενά.

Ἀντί γιά ἄμεση δικαίωση ἀναζήτησαν στά μύχια τῆς καρδιάς τους τό ψυχικό σθένος τῆς ἐγκαρτερήσεως καί τήν ἀκατάβλητη δύναμη τῆς ὑπομονῆς, πού ὅλα αὐτά τά ἔθρεφε καί τά συντηροῦσε ἡ πίστη (ὡς βίωμα), ἡ Ἐκκλησία (ὡς κοινωνία μέ τό Θεό καί τούς Ἁγίους), τά ἱερά κειμήλια (ὡς δεῖγμα ὅτι μαζί τους ἦταν οἱ Λυχνίες, μαζί τους οἱ Ἅγιοι, μαζί τους ὁ Θεός)· γι' αὐτό καί προσδοκοῦσαν τήν ἀνάσταση.

* * *

Σ' αὐτό συνείργησαν ἀποφασιστικά οἱ πρόσφυγες Ἀρχιερεῖς καί Ἱερεῖς.

Ὁ Πατάρων Μελέτιος π.χ., ἦταν γιά πολλά-πολλά χρόνια Ἀρχιερατικός Ἐπίτροπος στήν περιοχή τῆς Νίκαιας καί τῶν ἄλλων προσφυγικῶν δυτικῶν προαστείων τῆς Ἀθήνας.

Ὁ ἀπό Τράλλεων καί ἔπειτα Φιλαδελφείας Χρυσόστομος (ὁ μετέπειτα Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν) ἔγινε πρῶτος Μητροπολίτης τῆς προσφυγούπολης Καβάλας.

Τότε ιδρύθηκε (μεταξύ 17 συνολικά Μητροπόλεων) και ή Μητρόπολη Γιαννιτσών και Γουμενίτζης, μέ πρώτο Μητροπολίτη τόν από Ήλιουπόλεως Σμάραγδο Χατζηευθυμίου (18).

Τόν πιό σπουδαῖο, ὅμως, ποιμαντικό ρόλο διεδραμάτισαν ἄγιοι Πνευματικοί καί Γεροντάδες, πού φρόντισαν μέ στοργή καί περίσσεια ἀγάπης τό ποιμνιό τους. Θά μνημονεύσω ἀξιοχρέως δύο–τρία ὀνόματα, πού δέν εἶναι καί τά μόνα. Τόν ἅγιο Ἀρσένιο τόν Καππαδόκη, τόν Γέροντα Ἱερώνυμο τῆς Αἴγινας ἀπό τό Γκέλβερι τῆς Καππαδοκίας καί τόν μακάριο Γεώργιο Καρσλίδη ἀπό τή Γεωργία.

Ὁ πρώτος ὑπῆρξε γιά μισόν αἰώνα μέ τά θαύματά του καί μέ τήν ποιμαντική φροντίδα κυριολεκτικά ἡ ψυχή καί ἡ θαυματουργός ἄμυνα ἔξι ἐλληνικῶν χωριῶν, στά Φάρασα τῆς Καππαδοκίας (19).

Ὁ δεύτερος μετέφερε τόν Καππαδοκικό ἀσκητισμό στήν Αἴγινα, περιερχόταν στήν Ἀθήνα καί τόν Πειραιά, φροντίζοντας τούς πρόσφυγες καί, κυρίως, τούς πιό ἐγκαταλελειμμένους καί ἀπελπισμένους, καί ἔγινε γιά τούς περισσοτέρους ἰατρός ψυχῶν καί σωμάτων, μέ τό διορατικό του χάρισμα καί τή θαυματουργική δύναμη τῶν προσευχῶν του (20).

Ὁ τρίτος ὑπῆρξε ὁ φωτισμένος καί ἀγιασμένος Γέροντας τοῦ προσφυγικοῦ κόσμου σ' ὅλη τήν Ἀνατολική Μακεδονία ἀπό τό 1930 μέχρι τό 1959 (21).

Γιά τόν πρώτο, πού τά ἱερά του λείψανα ἀναπαύονται στό Ἡσυχαστήριο τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στή Σουρωτή, ὑπάρχει εἰδική ἀναφορά στό τεῦχος τοῦ περ. τῆς Μητροπόλεώς μας «Ἐπαγγελία» πού πρόκειται αὐτές τίς μέρες νά κυκλοφορήσει. Ἦταν ἡ καρδιά τοῦ Φαρασιώτικου Ἑλληνισμοῦ. Εἶχε ἀποστολική ἐξουσία θαυμάτων. Τί ἔκανε λοιπόν ;

«Βάπτισε πρώτα ὅλα τα ἀβάπτιστα παιδιά... μετά τό βάπτισμα τῶν παιδιῶν, ἔσκαβε μιά ἐβδομάδα καί ἔκρυβε τά Ἱερά Σκεύη, γιά νά μή μολυνθοῦν ἀπό τούς Τούρκους· ἀλλά ἐντός τῆς Ἐκκλησιᾶς τῶν Ὁσιομαρτύρων Βαραχησίου καί Ἰωνᾶ καί

άλλα στό Κοιμητήρι. Ήταν φυσικά αδύνατο νά μεταφερθοῦν ὅλα...

»Ἡ φυγή ἔγινε στίς 14 Αὐγούστου 1924, διότι οἱ Τοῦρκοι εἶχαν ἔρθει νωρίτερα καί τούς ξεσπίτωσαν. Τῆς Παναγίας γιόρτασαν στό πρῶτο χωριό πού στάθμευαν, στίς Ἀχγριαβοῦδες... Ἀπό τίς Ἀχγριαβοῦδες ὁ Πατήρ γύρισε πάλι στά Φάρασα, ἐξῆντα χιλιόμετρα ποδαρόδρομο, γιά νά βγάλη καί τό Ἱερό Λείψανο τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου ἀπό τήν Ἀγία Τράπεζα τοῦ Ναοῦ τῶν Ἀγίων Βαραχησίου καί Ἰωνᾶ, πού εἶχε λησμονήσει, χωρίς νά πάρη κανέναν ἀπό τή συνοδεία του, γιά νά μήν τούς κουράση, καί ἐπέστρεψε στό ποιμνιό του, πού τόν περιμενε μέ ἀγωνία... Ήταν ὀγδόντα τριῶν ἐτῶν.

»Ὁ πατήρ Ἀρσένιος δέν ἔπαψε νά τούς παρηγορῆ καί στήν συνέχεια, διότι ἔπρεπε νά τούς προετοιμάση γιά νά δεχθοῦν ἡρεμα, τόσο τό χωρισμό μεταξύ τους, ὅσο καί τόν δικό του ἀποχωρισμό γιά τήν ἄλλη ζωή. Τούς ὑπενθύμιζε ὅλα ὅσα τούς ἔλεγε στήν Πατρίδα: «ὅταν θά πᾶμε στήν Ἑλλάδα, τό χωριό μας θά σκορπίση σέ πολλά μέρη της καί θά γίνη "γαρμάν - τσορμάν (φύρδην - μίγδην). Ἐπίσης τούς ἔλεγε: "στήν Ἑλλάδα ὅταν θά πᾶμε, ἐγώ θά ζήσω μόνο σαράντα ἡμέρες καί θά πεθάνω σ' ἓνα Νησί...» (22).

Ἐκεῖνοι, ὅπως καί ἄλλοι γεροντάδες, στάθηκαν νέοι «Μωυσεῖς», καί ὀδήγησαν πολύ προσφυγικό λαό, ὥστε νά μήν ἀπολέσει τήν ταυτότητά του (ἀλλοπαρμένος ἀπό τά βάσανα τῆς προσφυγιάς), ἀλλά νά κρατήσῃ τήν πατρογονική εὐσέβεια καί νά ἐμβολιάσῃ μ' αὐτήν τόν γηγενή ἑλληνικό πληθυσμό.

Ἀγαπητοί μου,

Προσπάθησα νά δώσω ἀποσπασματικά κάποιες πτυχές ἀπό τή Μεγάλη Ἔξοδο, ἀπό τήν τραγωδία καί τόν ξερριζωμό τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Στάθηκα κυρίως στήν κορυφαία πράξη τοῦ δράματος. Ὅπως γνωρίζετε, δέν ἦταν ἡ μοναδική. Σκηνές σάν τῆς Σμύρνης ἐπανα-

λήφθηκαν μέ τήν ἴδια βαρβαρότητα καί ἀπανθρωπιά στόν Πόντο καί στήν Ἀνατολική Θράκη, ἀλλά καί στήν Ἀνατολική Ρωμυλία (23). Διαιώνιες ἐστίες Ἑλληνισμοῦ ἀπό τά χρόνια τοῦ πρώτου καί τοῦ δεύτερου ἀρχαίου ἀποικισμοῦ ἔμεναν πλέον ἀνάμνηση. Εἶναι οἱ ἀλησμόνητες πατρίδες.

Σήμερα, 70 χρόνια ἀπό τήν «ἀρχή τοῦ τέλους», οἱ ἀλησμόνητες πατρίδες γίνονται ἀφετηρία γόνιμου προβληματισμοῦ.

Γιατί καί σήμερα ὑπάρχουν ἔμποροι τῶν ἐθνῶν, ὅπως τότε, πού βάζουν τά ἐθνικά τους συμφέροντα πάνω ἀπό ὅποιεσδήποτε ἐνώσεις καί συμμαχίες. Καί σήμερα, στή θέση τοῦ ἐθνικισμοῦ τῶν Νεοτούρκων, ἀναπτύσσεται ὡς ἀντίπαλον δέος τοῦ πολιτισμένου κόσμου ὁ ἰσλαμισμός, καί στήν ἰσλαμική οἰκογένεια οἱ γείτονές μας φιλοδοξοῦν νά διαδραματίσουν κάποιον πρωταγωνιστικό ρόλο.

Μέσα σ'αὐτήν τή ρευστή ἰσορροπία συμφερόντων, στό δικό μας εὐρύτερο χῶρο, στή Βαλκανική, μαίνεται ἕνας πόλεμος μέ ἀφάνταστη σκληρότητα, πού θυμίζει ἐκεῖνες τίς φρικτές γιά τόν Ἑλληνισμό ἡμέρες. Καί ὁ πόλεμος καί ὁ σπαραγμός ἐθνῶν μέ κοινή ἱστορική μοίρα (τότε τῶν Ἀρμενίων, σήμερα τῶν Σέρβων) μάς ἀγγίζει ὡς τά τρίσβαθα τῆς ὑπαρξῆς μας. Γιατί εἴμαστε κι ἐμεῖς βασανισμένος λαός.

Δέν θά ἐπιμείνω οὔτε θά ἐξαντλήσω τήν ἀναφορά μου σ' αὐτές τίς σύγχρονες ἀντιστοιχίες. Δέν εἶναι δική μας εὐθύνη νά χαράξουμε τήν ἐξωτερική μας πολιτική.

Εἶναι, ὅμως, δική μας ἡ εὐθύνη νά χαράξουμε ἀπό κοινοῦ τήν κοινωνική μας συμπόρευση καί ζωή, νά ἀναζητήσουμε τίς διαιώνιες πατρογονικές μας ρίζες, νά ἀνακαλύψουμε πάλι καί νά τιμήσουμε –ὅπως πρέπει– ὅ,τι μάς ἐνώνει.

Μᾶς ἐνώνει ὁ σταυρός τοῦ ἔθνους, πού ὅμως ἀνέκαθεν τόν καθιστοῦσε ἀκόμη πιό βαρῦ καί ὀδυνηρό ἡ διχόνοια, ὁ διχασμός.

Μᾶς ἐνώνει ἡ πίστη μας, στήν ὁποία ὀφείλουμε τήν ἐθνική μας συνέχεια καί ἐπιβίωση, καί ἐδῶ, ὅπως καί στίς ἀνά τόν κό-

σμο ελληνικές εστίες: από την Αυστραλία ως την Αμερική, κι από τη Γεωργία και τη Ρωσία ως τη Νότιο Αφρική.

Ής φροντίζουμε νά περνᾶμε στό λαό μας, σέ μᾶς τούς ἴδιους καί στά παιδιά μας, ἓνα δίδαγμα ζωῆς μετά ἀπό τίς τόσες συμφορές μας: πάντοτε ὑπῆρξαν καί θά ὑπάρχουν ἔμποροι τῶν ἐθνῶν· αὐτό πού ἀπομένει σέ μᾶς εἶναι τό δικό μας συλλογικό ἐθνικό χρέος καί πῶς τό ἐκπληρώνουμε.

Καί δεύτερον, μέσα ἀπό τά μνημεῖα καί τούς τάφους ὁ Ἑλληνισμός πάντοτε ἀναστεινόταν καί δημιουργοῦσε, γιατί εἶχε βαθειά τήν πίστη καί ἀκατάβλητη τήν ἐλπίδα. Ἡ δική μας πίστη καί ἐλπίδα δέν εἶναι ξεθωριασμένη· ἔχει πορφυρωθεῖ μέ τά αἵματα ἑνός Χρυσοστόμου Σμύρνης καί μυριάδων ἄλλων ἡρώων τῆς πίστεως καί τῆς πατρίδας· εἶναι ριζωμένη σέ «κόκκαλα ἱερά», στά σεβάσματα πού κράτησαν ἀδούλωτο τόν Ἑλληνισμό τῆς Ἀνατολῆς καί θά τόν κρατοῦσαν ὡς σήμερα, ἂν ἐμεῖς οἱ ἴδιοι δέν κατεργαζόμασταν τόν ὄλεθρο.

Χωρίς τήν πίστη στόν Χριστό, ὅπως τήν βίωναν καί τήν μετέδωσαν οἱ πρόσφυγες, πιστεύω πῶς θά μείνει ἀδικαίωτος ὁ γνωστός παροιμιώδης στίχος:

«Ἡ Ρωμανία κι ἂν πέρασε, ἀνθεῖ καί φέρει κι ἄλλο»

Στό χέρι μᾶς κρατοῦμε κάθε ἐθνική δικαίωση.

Σᾶς εὐχαριστῶ, πού μέ ἀκούσατε.

Σᾶς εὐχαριστῶ γιά τή διοργάνωση: τήν Ἐνορία, τόν Σύλλογο Ποντίων, τό Δημοτικό Κέντρο Πολιτισμοῦ καί Πληροφόρησης.

Ἡ εὐχή τῶν Ἀγίων, ἀλλά καί τῶν ἡρωϊκῶν ἐκείνων μορφῶν νά κατευθύνει καί νά εὐλογεῖ τό πολύπαθο καί πολυάθλο γένος μας.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. 2 Μαΐου 1919, απόβαση ελληνικοῦ στρατοῦ στή Σμύρνη· 13 Αύγουστου 1922, ἀντεπίθεση Κεμάλ Ἀτατούρκ, μετὰ τήν ἀποτυχία προέλασης πρός Ἰγκυρα.

2. Δημοτικό τραγούδι, περ. «Λαογραφία». τ. 17, σ. 74 (ἀπό τό σχολικό βιβλίο Γ' Λυκείου, τεῦχ. Γ', «ἱστορία νεότερη – σύγχρονη», σ. 105.

3. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ, τ. ΙΕ', σ.117.

4. Βλ. ἐφημ. «Θεσσαλονίκη», ἔνθετο ἀφιέρωμα «1922 – 1992: 70 χρόνια», 31.8.1992, σ. 2 (ἄρθρο Βάνας Χαραλαμπίδου).

5. Βλ. Παντελεήμονος Καρανικόλα, Μητροπολίτου Κορίνθου, «Ὁ ἅγιος Χρυσόστομος ὁ Ἄγγελος τῆς ἐν Σμύρνη Ἐκκλησίας. Ἱερομάρτυς καί οἱ σύγχρονοι αὐτῷ Ἱερομάρτυρες... ἐπί πλέον δέ αἱ ἑκατοντάδες χιλιάδες Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν, ἀνδρῶν, γυναικῶν καί παιδίων Νεομαρτύρων μαρτυρησάντων, ὡς ἀγρίως βασανισθέντων καί σφαγιασθέντων ὑπό τῶν ἀλλοπίστων βαρβάρων ἐν τῇ Ἀποστολικῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐκδόσεις «ΠΝΟΗ» 15, Κόρινθος 1992, σ. 43.

6. Ἀφιέρωμα στόν Σμύρνης Χρυσόστομο, ἐπετηρίδος τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Νέας Σμύρνης.

7. Ὁπ. π.

8. Βλ. Παντελεήμονος Καρανικόλα, Μητροπολίτου Κορίνθου, ὅπ.π.· τοῦ αὐτοῦ «Ἀκολουθία τρεῖς ἁγίου Χρυσοστόμου Σμύρνης, τῶν πολυπληθῶν Κληρικῶν καί λαϊκῶν νεομαρτύρων κατά τήν αὐτήν ἐποχήν μαρτυρησάντων ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καί τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Εὐθυμίου Ἐπισκόπου Ζήλων», Κόρινθος 1992· Ἰακώβου Κλεομβρότου, Μητροπολίτου Μυτιλήνης, «Ὁ ἔθνομάρτυς Μητροπολίτης Κυδωνιῶν Γρηγόριος ὁ ἀπό Στρωμνίτισης», β' ἔκδ., Θεσσαλονίκη 1972· Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ὅπ.π., σ. 239.

9. Βλ. Μαρτύριον Πολυκάρπου, XIV.

10. Βλ. έφημ. ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 17.6.1992, σχόλιο στή στήλη «Καθημερινά».

11. Βλ. Ίωάννας Πετροπούλου, «Η πνευματική ζωή στήν Καππαδοκία τοῦ 19ου αιώνα. Μιά σκιαγράφηση», στό συλλογικό τόμο «ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑ», έκδ. ΑΔΑΜ, Ἀθήνα 1991, σ. 51.

12. Στρατή Μυριβήλη, «Η Παναγιά ή γοργόνα», στή Θεσσαλονίκη, ὄπ.π., σ. 5

13. Βλ. Ἀριστείδη Πανώτη, «Μνήμη τῶν Δικαίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας», ἄρθρο στήν «Εκκλησιαστική Ἀλήθεια», φ. 21, 6.8.1977, σ. 7.

14. Διδῶς Σωτηρίου, «Οἱ νεκροί περιμένουν», στή ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ὄπ.π., σ. 4.

15. Χρήστου Σολομωνίδη, Ὁμιλία ἐπί τῆ τεσσαρακονταετηρίδι ἀπό τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς, στοῦ Ἰακώβου Κλεομβρότου, ὄπ.π., σ. 119.

16. Ὁ πατήρ Ἀρσένιος ὁ Καππαδόκης, έκδ. γυναικείου Ἱεροῦ Ἡσυχαστηρίου Ἁγίου Ἰωάννης ὁ Θεολόγος, Σουρωτή 1979, σελ. 33-35.

17. Μαρτυρία Καλλισθένης Καλλίδου, στή ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ὄπ.π., σ. 14.

18. Βλ. «Ἐδέσσης καί Πέλλης, Μητρόπολις», λῆμμα στή Θ.Η.Ε., τ. 5, σ. 342: «Ἡ Μητρόπολις Γιαννιτσῶν καί Γουμενίσσης ἢ Πέλλης εἶχεν ἰδρυθῆ, μετ' ἄλλων 16, τό 1924, διά τῆς ὑπ' ἀριθμ. 4427 τῆς 6ης Νοεμβρίου Πράξεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, πρός ἀποκατάστασιν τῶν ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας ἐμπεριστάτων ἱεραρχῶν (1922)».

19. Βλ. Ὁ πατήρ Ἀρσένιος ὁ Καππαδόκης, ὄπ.π.

20. Βλ. Πέτρου Μπότση, Γέροντας Ἱερώνυμος ὁ Ἡσυχαστής τῆς Αἴγινας, Ἀθήνα 1991.

21. Βλ. Μοναχοῦ Μωϋσέως Ἀγιορείτου, Ὁ μακάριος Γέροντας Γεώργιος Καρσλίδης, έκδ. Ἰ.Μ. Ἀναλήψεως τοῦ Σωτῆρος, Ταξιάρχαι Δράμας 1989.

22. Ὁ πατήρ Ἀρσένιος ὁ Καππαδόκης, ὄπ.π., σελ. 63-68.

23. Δέν ἀναφερθήκαμε κἄν σέ ὅσες συστηματικές διώξεις καί βαρβαρότητες εἶχαν διαπραχθεῖ στή Μικρά Ἀσία καί τόν Πόντο, πρό καί κατά τή διάρκεια τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ὅπως καί μεταξύ 1919-1922, καί πού ἀποτελοῦν τό προοίμιο τῆς μεγάλης τραγωδίας τοῦ 1922 ἕξ. Οὔτε σέ ὅσα ἐπακολούθησαν τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς μεταξύ 1922-1924. Ἐνδεικτικά βλ. Παντελεήμονος Καρανικόλα, Μητροπολίτου Κορίνθου, «Ὁ ἅγιος Χρυσόστομος...», ὄπ.π, σ. 5-8, καί ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ, ὄπ. π., σ. 98-107 («Ὁ Ἑλληνισμός τῆς Μικρᾶς Ἀσίας σέ διωγμό»), σ.121, σ. 243 – 247 («Οἱ πορεῖες τῶν αἰχμαλώτων καί τῶν ὁμήρων πρός τό ἐσωτερικό», «Οἱ διωγμοί τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πόντου», «Ἡ ἔξοδος τῶν Ἑλλήνων ἀπό τήν ἀνατολική Θράκη», «Ἡ ἔκταση τῆς καταστροφῆς»). Ἀνάλογες βιαιοπραγίες διαπράχθηκαν καί ἐκ μέρους τῶν Βουλγάρων γιά τήν ἐκρίζωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας· ἦταν ἡ ἀνταπόδοση τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, πού διά τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τῶν Φαναριωτῶν εἶχε διακονήσει τούς ὁμοδόξους λαούς κατά τή διάρκεια τῆς μακραίωνης Τουρκοκρατίας!